

MODULACIÓ SEMÀNTICA. PROPOSTA DE MODEL UNIFICAT PER ALS NOMS D'ENTITATS

SALVADOR CLIMENT¹
Universitat Oberta de Catalunya
scliment@uoc.edu

RESUM

Aquest treball presenta un model teòric mitjançant el qual diversos fenòmens teoritzats de manera separada en la Lingüística cognitiva s'imbriquen en un sistema de categories i transformacions que vol donar compte d'aspectes importants de la generació dels diversos modes de referència del lèxic en la construcció del discurs. El model s'aplica al català tot i que s'entén aplicable a llengües tipològicament properes en un sentit ampli del terme.

PARAULES CLAU: Lingüística cognitiva, Lexicologia, Semàntica lèxica, Esquemes d'imatge, Català, Categorització

SEMANTIC MODULATION. TOWARDS A UNIFIED MODEL FOR NOUNS OF ENTITIES

ABSTRAC

This work presents a theoretical model aimed to account for several key cognitive mechanisms for lexical generation or selection in order to expressing different modes of reference in discourse in Catalan and typologically close languages in a very broad sense. The model synthesises and integrates already extant accounts of cognitive categories and transformations in a unified construct.

KEYWORDS: Cognitive Linguistics, Lexicology, Lexical Semantics, Image Schemas, Catalan, Categorisation

1. INTRODUCCIÓ

És evident que, quan parlem, ens podem referir a les mateixes coses de manera diferent, en funció de les necessitats comunicatives del moment. Imaginem-nos la pota d'una cadira de fusta. N'hi podem dir precisament així, "una pota de cadira", però també "una barra de fusta", "un pal", o potser simplement "fusta".

També és un fet obvi, i en certa manera simètric a l'anterior, que un mateix mot el podem emprar per referir-nos a coses estretament relacionades però de fet diferents. No parlem ara de les diferències clares que estableix la polisèmia, sinó a formes més subtils de modulació del significat dels mots, que sovint no es reflecteixen en les entrades lexicogràfiques. Per exemple, és ben habitual usar el mot "cervesa" en qualsevol de les següents expressions: "posa'm una cervesa",

¹ Aquest treball ha estat possible en part gràcies al finançament del projecte TIN2009-14715-C04 (Plan Nacional de I+D+i 2008-2011) del Ministerio de Ciencia e Innovación.

"posa'm més cervesa", "la cervesa és bona per a la salut" o "les millors cerveses són les belgues".

Ja vam analitzar de manera separada aquests dos fenòmens a Climent (1998) i des del punt de vista de la representació formal de les construccions partitives a Climent (2001). Ara aquí, formulem un model unificat del que anomenem *modulació semàntica* mitjançant el qual, diversos fenòmens que han sigut teoritzats de manera separada o miscel·lània i amb propòsits diferents, es presenten com a integrats en un únic entramat de mecanismes de conversió de categories lèxiques del qual es postula realitat cognitiva.

Així doncs, aquest treball s'inscriu en el marc teòric de la lingüística cognitiva i, d'altra banda, es circumscriu als noms comuns d'entitats –deixant de banda de moment els noms que denoten esdeveniments o processos. De manera específica, s'assumeix i es reformula la hipòtesi que les classes nominals tradicionals de la gramàtica descriptiva corresponen a *esquemes d'imatge* (EDI) (Johnson 1987), que les operacions de recategorització entre aquestes classes corresponen a operacions cognitives de conversió (Talmy 2000; Lakoff 1987) o mescla (Fauconnier 1994) –i ho són d'EDIs– i que, en conjunt, aquestes categories i conversions, conformen un sistema coherent capaç de donar compte de canvis o modulacions sistemàtiques del significat dels noms d'entitats que inclouen fenòmens com la polisèmia regular, parasinonímia, individuació, multiplexació o la referència genèrica. Afirmem també que les transformacions es realitzen a partir d'una categoria prototípica per a cada entitat a fi d'adaptar-se a un àmbit conceptual actiu en el discurs (i.e. per a designar-hi un concepte) mitjançant els instruments lèxics accessibles en aquell moment.

2. CLASSES DE NOMS A LA GRAMÀTICA DESCRIPTIVA

Una dimensió molt important de l'elasticitat o flexibilitat semàntica del lèxic de les llengües ha estat descrita, per exemple a Croft i Cruse (2004, cap. 4.3), com a "unitats inferiors al sentit, amb propietats semblants a la d'aquest", que inclouen *facetes*, *microsentits* o les dimensions de *qualia* de Pustejovsky (1995). Tanmateix, el tipus d'elasticitat del lèxic que presentem aquí amb el nom de *modulació semàntica* és de tipus més bàsic i sistemàtic, i com a tal s'ha vist reflectit a les gramàtiques descriptives –e.g. Solà et al (2002); Bosque y Demonte (1999)– en forma de classes majors de noms, principalment dicotòmiques (*comptable-incomptable* –o *massa*–, *individual-col·lectiu*, *concret-abstracte*), que coexisteixen amb classes especials, com els noms quantificatius o els eventius, i funcions especials, com la referència genèrica. Els membres de cadascuna d'aquestes classes responen a uns

determinats comportaments gramaticals: condicions de pluralització,² restriccions de combinatòria amb especificadors o acceptació de combinatòria amb determinats predicats (preposicions, verbs), entre altres.

D'altra banda, els parlants duem a terme de manera natural i inconscient diverses operacions que Bosque (1999) denomina *recategorització* i Climent (1998) *alternances de referència*; és a dir, canvis sistemàtics de classe mitjançant els quals, per exemple, un nom originàriament comptable passa a adquirir els trets gramaticals d'un nom de massa i una nova denotació congruent amb aquesta classe.

3. MARC TEÒRIC

Aquest treball es situa en el marc teòric de la lingüística cognitiva i fa servir com a eines bàsiques les nocions d'esquemes conceptuals o d'imatge (Johnson 1987; Lakoff 1987; Langacker 1987; Talmy 2000) en relació amb les de delimitació (*boundedness*) i multiplicitat (Jackendoff 1991; Talmy 2000). S'hi desenvolupa la següent idea proposada per Evans i Green (2006:186 ss.) a partir de Lakoff (1987): existeixen transformacions gramaticals motivades per transformacions entre EDIs; en altres paraules: existeixen transformacions entre EDIs amb un correlat lingüístic.

3.1. Els esquemes d'imatge

La noció d'EDI s'estableix a Johnson (1987). Es defineixen com a *gestalts* experiencials que emergeixen a través de l'actividad sensorimotor; per exemple quan manipulem objectes, ens orientem en l'espai o el temps, o dirigim el nostre focus perceptual.

S'estableixen a la ment com a patrons d'aquestes experiències, però no com a coneixement conceptual estàtic (proposicional), per la qual cosa difereixen radicalment dels esquemes o imatges mentals. En paraules de Johnson (1987: 30) "són mitjans primaris mitjançant els quals construïm (...), no pas simples receptacles passius als quals s'emmotlla l'experiència".³ Per a Lakoff (1987: 453),

² També es descriuen noms amb condicions especials de marca de nombre, com els pluralia tantum, singulars amb valor de plural i altres (cf. Alcina y Bleca, 1975: 530 ss.)

³ Per exemple, l'emergència dels EDI COSA i MASSA es donaria a partir de les experiències de manipular i percebre objectes sòlids i delimitats (pomes, pedres) per contraposició les experimentades amb líquids, gels o àrids (aigua, fang, sorra). A partir d'ara utilitzarem comptable-incomptable per a la noció gramatical i COSA o INDIVIDUAL-MASSA per als corresponents conceptes cognitius.

No estan lligats a un context ni són específics ni conscients, ni requereixen esforç. (...) Són esquemes abstractes que organitzen allò que pot ser percebut i visualitzat, però ells mateixos no es poden visualitzar de la mateixa manera que ho pugui ser una imatge rica.

Un repertori força complet i organitzat dels EDIs proposats a la bibliografia es pot veure a Evans i Green (2006:190).

3.1.1. Els EDI com a motivació de fenòmens lingüístics

Assumim també que l'aprenentatge a partir de l'ús lingüístic, la convenció, causa l'atribució de conceptes lèxics a EDIs. Per a Gibbs i Colston (1995) la polisèmia, que en molts casos es resisteix a ser definida a partir d'un sentit nuclear, general, abstracte, es pot caracteritzar mitjançant metàfora, metonímia i EDIs. En conseqüència, l'organització de paraules polisèmiques no és arbitrària o idiosincràtica, sinó que l'estructuren principis cognitius generals que actuen de manera sistemàtica i recurrent. En el seu estudi empíric i experimental mostren com els diferents sentits d'un mot estan motivats per diferents EDIs (experiències corporals). Així, demostren l'existència dels EDIs i el fet que fonamenten la categorització lingüística. Middleton et al (2004) també mostren mitjançant experiments psicolingüístics les bases experièncials de la diferència lingüística *comptable-incomptable*. Les bases teòriques d'aquests arguments es troben a Lakoff i Johnson (1987: 104 ss.), en el seu treball sobre l'extensió d'una categoria lingüística, el classificador del japonés *hon*, que prototípicament designa objectes primis i llargs i passa a designar entitats i objectes de manera que a priori semblaria arbitrària.

3.1.2. Transformacions entre EDIs

Per a Johnson (1987: 26) "hi ha un gran volum d'evidències, que segueix augmentant, relatives a l'existència d'un nivell d'esquema d'imatge d'operacions cognitives" i addueix que Lakoff (1987: 428) aporta evidències de diverses transformacions entre EDIs, definides com a "operacions esquemàtiques no proposicionals a un nivell de abstracció superior al de les imatges (mentals) riques". Una transformació que proposa és MULTIPLEX a MASSA, en la qual el *zoom* mental del focus aplicat a una entitat col·lectiva s'allunya fins que els elements individuals es desdibuixen i passa a formar una massa homogènia.⁴

3.2. Propietats de les entitats i operacions de conversió entre elles

De manera relacionada, però més centrada en la relació entre la cognició i la gramàtica, Talmy (2000:41-42) formula el principi organitzatiu de la *conversió*

⁴ És interessant notar que, en canvi, Talmy (2000) creu que no hi ha al llenguatge operacions de conversió entre masses i multiplex o viceversa.

intercategorial, una operació cognitiva que es produeix per la interacció entre formes gramaticals i tipus de lexicalització. Un exemple n'és la *reificació* —que es realitza gramaticalment mitjançant la nominalització— mitjançant la qual un referent eventual, i per tant conceptualitzat en el domini del temps (e.g. “trucar”), passa a ser conceptualitzat en el domini de l'espai i per tant com a una *cosa* (“trucada”); això fa que es pugui “tenir” o comptar (“tens dues trucades”).

Un corolari d'aquest principi és el de conversió inversa, pel qual, si una llengua té mecanismes de conversió d'A a B, sovint també els té de B a A; però precisa que les llengües, tipològicament, favoreixen una de les direccions: en un sentit disposen de mecanismes simples, i.e. la lexicalització, però en l'altra mecanismes gramaticals més complexos.

Aquestes operacions formen part del que denomina *processos de reconciliació* els quals es desencadenen per l'associació d'una forma gramatical i una forma lèxica que tenen especificacions estructurals incompatibles. Aquest concepte és similar al que Evans i Green (2006:116 ss.) anomenen *sanció parcial*, definit com l'ús d'unitats lingüístiques de manera parcialment innovadora (i.e. en contextos en què no se'ls espera).

3.2.1. La delimitació (i la seva inversa desdelimitació, o grinding)

Langacker (1978: 189 ss.) estableix de manera programàtica la delimitació (*bounding*) i la noció de de regió delimitada (*bounded region*) com a esquema fundamental per a la conceptualització de *coses*⁵ (*things*). Talmy (2000:51 i en treballs anteriors) també proposa que una categoria del sistema d'estructura configuracional és l'*estat de delimitació*, amb dues nocions membre: *delimitat i no delimitat* (*bounded i unbounded*). Una entitat és *delimitada* quan es conceptualitza com a individuada i *no delimitada* quan es conceptualitza com a contínua, sense cap característica intrínseca de finitud. Jackendoff (1991: 18) estableix la mateixa distinció mitjançant trets conceptuais: [+B] i [-B]. Tots tres autors assumeixen que l'estat de delimitació es correspon amb les distincions lingüístiques entre *incomptable* i *comptable* per als noms, i entre *perfectiu* i *imperfectiu* per a verbs (Talmy 2000) o entre esdeveniments delimitats i processos no delimitats temporalment (Jackendoff 1991: 18).

Per a Talmy existeixen operacions de conversió que afecten l'estat de delimitació. Sobre la noció *unbounded* actua l'operació *delimitació* o *extracció de porció* (*bounding, portion excerpting*), mitjançant la qual una porció d'una quantitat no-delimitada és demarcada i situada en el focus d'atenció ("a body of water", "some water"). Jackendoff (1991: 23) postula una funció conceptual equivalent

⁵ Unitat conceptual autònoma, independent i amb una certa estabilitat a l'espai i el temps. Les *coses* prototípiques són els objectes físics i s'expressen en el llenguatge mitjançant noms.

(*composed of*) que genera individuacions lèxiques de masses (e.g. "a coffee" a partir de "coffee") i també s'aplica a plurals ("a pile of sand/bricks", "a flock of birds").

L'operació inversa és la conversió de comptables en massa, que Talmy denomina *debounding* i Jackendoff *grinding* — e.g. "There is car all over the driveway".

Per a Evans i Green (2006: 186 ss.), elaborant la proposta de Lakoff (1987: 428 ss.), aquestes transformacions es poden considerar considerades motivades per transformacions entre els corresponents EDIs i tenen efectes gramaticals.

3.2.2. Multiplexació (i la seva inversa, extracció)

Talmy (2000:48 ss.) denomina *plexitat* (*plexity*) l'estat d'articulació de la quantitat en elements equivalents: quan la quantitat és igual a u l'element és *uniplex*, i quan és de més d'un, *multiplex*. A continuació defineix l'operació cognitiva de *multiplexació*,⁶ que es desencadena per l'ocurrència d'unitats lèxiques que bàsicament designen un *uniplex* en contextos gramaticals que designen *multiplex no delimitats*. L'exemple més típic n'és la pluralització, en què la marca de plural aplicada a un element lèxic *uniplex* provoca mentalment la *multiplexació*. Apunta que tot i que en teoria podrien existir mecanismes que convertissin una unitat en un *multiplex delimitat* (nocions del tipus "família") no n'ha descobert a cap llengua.

Així mateix, postula l'operació inversa, *extracció d'unitat*, que es realitza en anglès mitjançant estructures del tipus "a piece of [*multiplex*]" (e.g. "furniture"). Jackendoff (1991: 22) postula la funció equivalent *element of*.

De manera directament relacionada, Talmy (2000: 55 ss.) defineix l'estat de *divisió* de les entitats, de manera que es poden concebre com a internament compostes (discretes) o internament contínues. Les entitats del primer tipus són els *multiplex*, i les del segon, les masses.

3.2.3. La interpretació unificada de Jackendoff

La diferenciació de Talmy (2000) entre *uniplex* i *multiplex*, i la seva articulació amb la *delimitació conceptual* ha estat formulada de manera més simple per Jackendoff (1991) en forma dels parells de trets [\pm I] (*internal structure*) i [\pm B] (*boundedness*), els quals, per combinació, donen entitats [+B-I] ('persona'), [+B+I] ('comitè'), [-B+I] ('gent') i [-B-I] ('aigua'). A diferència de Jackendoff, Talmy (2000:59) postula *uniplex* com a categoria diferent, discreta però sense especificació de delimitació. D'altra banda Jackendoff, a diferència de Talmy, contempla dos tipus de entitats [+I] (*multiplex*): les delimitades ('comitè') i les no delimitades ('gent').

⁶ Jackendoff (1991:20) anomena aquesta operació pluralització.

3.3. Les entitats abstractes

Tot i que l'estatus teòric de la metàfora ontològica (Lakoff i Johnson 1980) ha variat amb el curs del temps, no ho ha fet la seva base fonamental: una de les funcions més habituals de les metàfores conceptuals és la d'entendre entitats de tipus abstracte (esdeveniments, emocions, idees) en termes d'entitats concretes. Com diuen ells mateixos (1980: 25), "un cop identificades les nostres experiències com a entitats o substàncies, ens hi podem referir, categoritzar-les, agrupar-les, quantificar-les (i així raonar sobre elles)". Podríem referir-nos-hi com la metàfora de nivell genèric ABSTRACTE ÉS CONCRET.

Per la seva part, Langacker (1978: 189 ss.) postula que la noció de delimitació (*bounding*) ha de ser interpretada de manera prou abstracta com per a superar les limitacions del seu origen espacial. Això li permet estendre la dicotomia general individual-massa a les entitats abstractes, de manera que i.e. molts noms eventius es conceptualitzen com a delimitats i es comporten com a comptables (cf. supra, la *reificació*) mentre que altres tipus de noms abstractes (e.g. amor, esperança) es conceptualitzen i comporten gramaticalment com a *masses abstractes* (Langacker 1978:208).

Per a Radden i Dirven (2007:78 ss.) la categorització en un d'aquests dos tipus depèn de si el concepte es construeix mentalment com a delimitat o com a indiferenciat (o en termes temporals, atès que gran part d'aquests conceptes són estats o esdeveniments, com a episòdic o constant). En principi sembla que la categorització prototípica d'allò abstracte seria com a MASSA (constant) però sempre amb la possibilitat d'individuar (delimitar) per a expressar allò episòdic. Fan notar també que les situacions, tot i reificades, preserven la seva estructura relacional (e.g. temporal: "...durant una trucada...") i que normalment es pot perfilar o bé el procés o bé el seu resultat (e.g. "rebre informació" vs. "la informació no és fiable").

3.4. La referència genèrica

La referència genèrica és l'expressió en el discurs de la categoria en comptes d'una instància o una quantitat del tipus. Si observem exemples simples d'oracions genèriques, com "el tigre és un felí depredador / els tigres són felins depredadors" veiem que es predica de l'entitat subjecte no pas com a individuals en un temps i lloc, sinó en tant que classe o categoria i en qualsevol temps i lloc. És difícil distingir mitjançant indicis purament gramaticals els noms que fan referència genèrica dels que denoten entitats específiques –sembla que la detecció de la referència genèrica s'ha de realitzar a nivell contextual.⁷

⁷ Krifka et al. (1995:8 ss.) ofereixen diversos *tests* per a la detecció de la genericitat en anglès i, en general, Carlson i Pelletier (1995) està dedicat a aquest mode de referència.

Radden i Dirven (2007: 106 y ss.) diferencien *classes* de *categories*, dient que les primeres tenen com a membres elements (e.g. tigres), i les segones subcategories (e.g., tigres de Bengala, tigres siberians...). Postulen també que la referència genèrica s'aplica a una classe: es construeix metonímicament a partir d'un o més elements de la classe, ja que, idealment tots els seus membres comparteixen determinades propietats. Afirmen que el parlant, quan empra la referència genèrica, pensa en una categoria i la instància en el discurs mitjançant la classe. Observem que en aquesta concepció les masses no podrien crear classes, ja que no consten d'elements, per tant només podrien crear categories.

D'altra banda, Lakoff (1987: 456) postula que la lògica o matemàtica de classes es pot entendre com a basada en la comprensió metafòrica de les classes com a projeccions metafòriques de l'EDI CONTENIDOR (composat d'un interior, un límit i un exterior).

4. PROPOSTA DE MODEL UNIFICAT

En aquest treball desenvolupem la idea exposada per Evans i Green (2006:186 ss.) a partir de Lakoff (1987): existeixen en les llengües transformacions gramaticals motivades per transformacions entre EDIs; en altres paraules, existeixen transformacions entre EDIs amb correlat lingüístic.⁸

A partir d'aquesta base, postulem que no ens trobem davant un repertori de recursos aïllats de recategorització, d'ús més o menys incidental, sinó que el conjunt conforma un sistema organitzat de mecanismes de canvi de categoria l'objectiu del qual és adaptar els conceptes lexicalitzats al Model Cognitiu Idealitzat (MCI) actiu en el discurs. Aquesta adaptació implica normalment una determinada modulació del significat d'origen del concepte; per tant l'objectiu de les transformacions és semàntic i pragmàtic alhora.

Un MCI (Lakoff 1987) és el conjunt complex i estructurat de coneixement que el parlant té d'una situació i els seus participants.⁹ Entenem els MCI com la interfície entre la conceptualització i la convenció lingüística; és a dir, que entre altre coneixement inclou el de la denominació lèxica dels diferents conceptes involucrats en la situació.¹⁰ Hipotetitzem també que les categories tradicionals de

⁸ I tant la transformació entre EDIs com la seva implementació lingüística són operacions conceptuals.

⁹ Entenem amb Cienki A. (2007) que la noció lakoffiana d'MCI n'abasta altres de relacionades, com els scripts de Schank i Abelson (1977) o els frames de Fillmore (1982).

¹⁰ Així, l'MCI del treball administratiu a oficines inclou la presentació i el processament de "papers" escrits, denominats "documents", que en conjunt també es poden denominar "documentació" o, des d'un punt de vista pejoratiu, "paperassa". L'MCI dels establiments de begudes inclou el coneixement de què al líquid "cervesa" es serveix o bé "a raig" en porcions anomenades "canya", "gerra", "pinta" etc. o bé en ampolles, anomenades segons la mida "mitjanes", "quintos", etc.

noms de la gramàtica descriptiva (comptables, incomptables, col·lectius...) corresponen a EDIs;¹¹ i també que els mecanismes de canvi es poden realitzar amb tres tipus d'operacions conceptuals: transformació, barreja (*blending*) o perfilat d'EDI.

La següent hipòtesi és que cada concepte lèxic s'adscriu prototípicament a una d'aquestes categories i és a partir d'aquest anclatge que es pot recategoritzar.¹² La recategorització és una operació conceptual (semàntica) que s'implementa en el discurs per mitjans gramaticals, com per exemple la pluralització, la *sanció parcial* o la formació de sintagmes partitius. Hipotetitzem també que és possible l'encadenament d'aquestes transformacions, però que el fet és progressivament cada cop més costós i per tant menys probable atès que cada nova recategorització allunya el concepte de la seva classe prototípica.

Aquest treball no aborda la recategorització basada en sistemes de conceptes (com la metàfora estructural o el *blending* de dominis) ni la que afecta específicament a conceptes específics (e.g. metàfores ad-hoc o metonímies) sinó la que afecta de manera general als noms d'entitat en tant que pertanyents a les categories gramaticals que els hi són pròpies. Tampoc es tracten aquí els noms que denoten esdeveniments, els quals assumim fonamentats en un altre tipus d'EDIs complexos, com e.g. FORÇA o ORIGEN-CAMÍ-DESTINACIÓ.

4.1. Categories conceptuals

A continuació donem una caracterització simple dels EDI rellevants per al nostre treball:

COSA (INDIVIDUAL, OBJECTE). Segons Evans i Green (2006: 190) emergeix com a EDI a partir de la interacció amb objectes concrets.

MASSA. Asumeixo que emergeix de l'experiència de manipular líquids, gels o àrids, i.e. substàncies que no es poden manipular en elements diferenciats.

MULTIPLEX. Evans i Green (2006:90) el postulen com a EDI amb el nom de *COLLECTION*. Asumeixo que emergeix de l'experiència de manipular objectes petits d'un mateix tipus (e.g. cireres, nous) i de percebre coses d'un mateix tipus (e.g. volades d'ocells, ramats de bestiar). Jackendoff (1991) en descriu de dos tipus: delimitats o grups ("un comitè") i no delimitats o agregats ("autobusos", "bestiar"). A més, per a Radden i Dirven (2007: 76 ss.) les entitats designades mitjançant

¹¹ De fet, assumim amb Langacker (1987) que són construccions esquemàtiques, amb un pol formal i un pol semàntic, en què el primer correspon a la seva caracterització gramatical (e.g. el morfema de plural, la seva capacitat combinatòria amb especificadors, etc.) i el segon a la conceptualització. Però noteu que també postulem que la conceptualització correspon a un EDI — ha emergit i s'ha format experiencialment.

¹² Aquesta hipòtesi és contrària a les que, en la línia de Borer (2004), pressuposen una neutralitat original dels noms, els quals es realitzaran en la llengua (e.g. com a comptables o incomptables) en funció del context gramatical. En la nostra visió, doncs, una de les realitzacions, la prototípica, serà sempre més natural i l'altra més forçada.

pluralia tantum es conceptualitzen també com a multiplex, ja que es percebeixen com a coses constituïdes per parts anàlogues.

AGLOMERAT. Postulem l'existència d'aquest EDI i assumim que emergeix a partir de l'operació cognitiva MULTIPLEX a MASSA, postulada por Lakoff (1987) i basada en propietats perceptives de la visió d'entitats a diferents distàncies. Per a Lakoff, aquesta operació n'esborrona els elements individuals fins a formar mentalment una massa homogènia. Tanmateix aquí hipotetitzem que el parlant conserva consciència de l'existència dels elements constitutius: la fússió en una massa homogènia no és total.

Una prova lingüística d'això en seria la possibilitat de combinatòries com (1) la possibilitat de concordància *ad-sensum*¹³ o ser antecedents de plurals, impossible amb noms de massa ("la policia van arribar tard", "quan la policia va arribar, es van trobar...") (Bosque 1999); (2) poder ser arguments de predicats que normalment exigeixen plurals ("recopilar informació"); (3) les diferents possibilitats de combinació amb partitius —e.g. les masses no admeten "grup de" o "filera de" però els aglomerats sí—; i (4) poder-se fer inferències relatives als seus components ("va arribar l'exèrcit" > van arribar soldats).

CONTENIDOR. Un dels exemples més clàssics d'EDI. Emergeix de les múltiples experiències relatives a estar dins d'alguna cosa (e.g. un bressol, una habitació) o de situar alguna cosa dins d'una altra (Johnson 1987:21). Està constituït per les nocions d'interior, límit i exterior. Pel fet de tenir propietats *gestalt*, l'interior i el límit formen la FIGURA i l'exterior el FONTS (Evans i Green 2006:181).

Formulem la hipòtesi que els diferents noms d'entitat estan ancorats prototípicament a alguna de les quatre primeres categories: COSA ("arbre"), MASSA ("herba"), MULTIPLEX ("fageda") o AGREGAT ("bestiar") i les lectures derivades es produeixen per transformació

4.2. Operacions de transformació

Cada tipus d'operació de transformació es caracteritza per unes restriccions d'aplicació a les categories d'origen i dona lloc necessàriament a una altre de les categories del sistema. El nou EDI és el seu resultat semàntic; en el pol gramatical es poden produir correlats dels següents tipus: canvis morfològics ("persona" > "persones", "papers" > "paperassa"), canvis contextuais o de combinatòria ("foc" > "un foc"), aplicació de la construcció partitiva ("aigua" > "un vas d'aigua") i canvi en la selecció lèxica ("persones" > "gent", "cervesa" > "canya").

Des del punt de vista de la semàntica lèxica, el model dona compte (ofereix una explicació teòrica) dels següents fenòmens: certs tipus de polisèmia regular

¹³ Per a Radden i Dirven (2007:75) la concordància *ad-sensum* és un efecte de perfilat (Langacker, 1987); en l'exemple es perfilen els elements (policies individuals) i no el conjunt.

("xai" [animal] vs. "xai" [carn]), plurals i singulars amb valors no prototípics ("aigües", "intel·ligències"), quasisinímia ("cigarretes"/"tabac", "persones"/"gent"), el mecanisme de la individuació ("un vi", "un piló de gent") i la referència genèrica.

4.2.1. Operacions a nivell d'entitat

A continuació presentem les operacions conceptuals que conformen el nucli del model. S'apliquen prototípicament a entitats concretes, però s'usen igualment en les abstractes, un cop aquestes han estat reificades.

[1] Massificació

Aquesta operació conceptual ha estat proposada per diversos lingüistes amb diversos noms, e.g. grinding ('trituració') o desdelimitació. Típicament s'ha associat a l'esment de la carn que constitueix un ésser viu (e.g. "menjar xai") però és fàcil observar-la en la denotació d'altres masses que constitueixen objectes, alimentaris o no, (e.g. "menjar pernil", "sabates de cocodril", "There is car all over the driveway") i molt sovint en sentits extesos o figurats ("fa olor de rosa", "no hi ha sofà per a tothom").

L'operació es desencadena per la necessitat d'esmentar en el discurs una entitat derivada, constituent o associada a una entitat ancorada a l'EDI COSA, és a dir, prototípicament conceptualitzada com a objecte delimitat. Des del punt de vista semàntic, l'entitat derivada es conceptualitza com a absent de límits, o en què els límits queden fora del focus d'atenció –i per tant, atès que no té estructura interna, correspon a l'EDI MASSA. Les entitats derivades de tipus físic corresponen típicament a la substància de què la cosa està feta (carn, pell); en els sentits extesos o figurats, a un aspecte del seu MCI ('olor': les flors fan olor, 'espai per seure': els sofàs serveixen perquè s'hi asseguin unes quantes persones). Postulem que aquestes extensions de significat s'adscriuen a MASSA perquè el concepte de destí corresponent (e.g. l'aroma, l'espai) estan prototípicament ancorats a aquest EDI.

Gramaticalment, la transformació es reflecteix en l'adopció dels trets superficials de MASSA, i.e. els trets morfològics i combinatoris dels noms incomptables.

Hi ha casos en què aquest tipus de transformació gramatical no és necessària perquè la convenció fa que ja existeixi en la llengua una forma lèxica pròpia per al concepte no delimitat, e.g. "vaca/vedella", "cigarreta/tabac", "sabata/calçat". En aquests casos la transformació conceptual, quan cal l'adaptació a l'MCI, s'implementa mitjançant selecció lèxica.

[2] Multiplexació

Òbviament, la pluralització és el mecanisme morfològic que implementa la multiplexació a partir de noms de COSA.¹⁴ Assumim, amb Jackendoff (1991) i Talmy (2000) que aquesta operació genera multiplex¹⁵ no delimitats (superficialment: plurals sense especificar) i que no genera múltiplex delimitats.

Constatem també que el català té lèxic no derivat per pluralització que denota multiplicitats, tant delimitades ("família") com no delimitades ("gent"), i que la diferenciació és pertinent lingüísticament perquè tenen comportaments gramaticals diferents.

Postulem que hom conceptualitza dos tipus de multiplicitats no delimitades: els MULTIPLEX i els AGLOMERATS. Els primers són els que es formen per la operació de què estem parlant en aquest apartat, superficialment són els plurals no especificats i es delimiten ulteriorment mitjançant operacions sintagmàtiques (combinatòria amb especificadors, e.g. "aquelles persones", o construint frase partitiva, e.g. "un piló de persones"). Els segons, hipotetitzem, es formen per la operació conceptual de fusió (vid. [4] infra) a partir dels primers, per mitjans morfològics o de selecció lèxica. La diferència conceptual entre ambdós rau en la consciència plena vs. l'esborronament parcial dels elements constituents.

Un altre aspecte important a tenir en compte és que només els esquemes delimitats es poden multiplexar i que tots els esquemes delimitats es poden multiplexar. La segona condició implica doncs que podem tenir pluralitzacions de COSES ("persones"), de delimitacions de MULTIPLEX ("dos grups de persones", "dues famílies"), de delimitacions d'AGLOMERATS ("dos grups de gent") i de categories creades per perfilat (vid. [5] infra) com ara "dues gerres" o "dues cerveses". Però, com indica la primera condició, no poden existir pluralitzacions de MASSES o AGLOMERATS;¹⁶ per tant, plurals com "aigües" o "bestiars" no poden ser interpretats a partir del concepte originari i prototípic MASSA, sinó a partir de conceptes derivats creats per generalització (classes o subcategories d'aigua o de bestiar) o perfilat (dosis d'aigua) –cf. infra aquestes operacions.

[3] Delimitació

Postulem, parcialment contra la descripció de Talmy (2000), que la delimitació no és la simple operació inversa de la massificació, sinó una operació primitiva aplicable a qualsevol EDI no delimitat: MASSA, MULTIPLEX o AGLOMERAT que dona com a resultat semàntic una categoria delimitada en què el contingut és el de la no-delimitada d'origen. En aquest sentit la nostra proposta és comparable a la de Jackendoff (1991), que l'aplica a les dues primeres d'aquestes categories i assumeix que es realitza mitjançant el sintagma [N de N] (e.g. "a pile of

¹⁴ Si Talmy (2000) postula aquesta operació en un sentit més general i abstracte que el de la pluralització és de fet per donar cabuda a la multiplexació d'esdeveniments.

¹⁵ Naturalment, del mateix tipus que la COSA d'origen.

¹⁶ Ni òbviament pluralitzacions de MULTIPLEX, ja que haurien de ser pluralitzacions de plurals

sand/bricks") o la individuació lèxica (e.g. "a coffee"). En aquest darrer cas, tanmateix, postulem que es produeix un encadenament de transformacions, de manera que a la delimitació hi succeeix una operació de perfilat (Langacker 1987) – cf. operació [5] infra.

Hipotetitzem que l'operació de delimitació es produeix per *blending*, i.e. fusió o barreja conceptual de dos dominis, una noció de Fauconnier (1994) per a la fusió de dominis conceptuals que extenem aquí a la fusió d'EDIs.¹⁷ Així, el *blending* dels EDIs no delimitats, MASSA, MULTIPLEX i AGLOMERAT, amb l'EDI CONTENIDOR (amb les seves parts constitutives, EXTERIOR, INTERIOR i LÍMIT) dóna lloc, de manera natural, a conceptes delimitats indèntics en constitució al corresponent concepte no delimitat – vegeu esquematitzades a la Figura 1 aquestes tres fusions conceptuals.

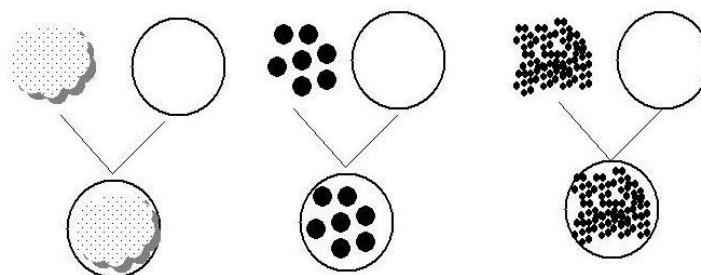

Figura 1: Creació per *blending* de conceptes delimitats

La *delimitació* genera entitats amb límits conceptuals (en termes de Jackendoff, entitats [+B]; tant [+B+I] com [+B-I]) –, és a dir, si són físiques, són susceptibles de ser reunides en un espai acotat (e.g. "un vas d'aigua", "un sac d'arròs", "un foc", "cinc-mil soldats",¹⁸ "un piló de persones", "un piló de gent") i si no ho són, són susceptibles d'iteració (e.g. "un pensament", "un amor intens", "un piló d'emocions").

En el pol gramatical, les categories resultants són comptables, i cal destacar que la concreció gramatical bàsica d'aquesta operació és, a banda de l'especificació de plurals, la construcció partitiva [N de N] on el nucli sintàctic és un nom partitiu i el complement (l'entitat no delimitada d'origen) n'és el núcli semàntic. Les possibilitats combinatòries dels noms partitius amb els noms comuns depenen d'una banda del tipus de nom partitiu i de l'altre de l'estat de delimitació i altres factors semàntics del nom comú. Climent (1998) descriu aquesta combinatòria per

¹⁷ La idea és, simplement, que s'imposen límits a entitats no delimitades. I atès que el límit és un concepte que assumim que emergeix amb l'EDI CONTENIDOR, l'imposició de límit a alguna categoria (*delimitació*) és necessàriament un *blending* entre aquesta categoria i CONTENIDOR.

¹⁸ L'especificació és un dels mecanismes de delimitació; crea, a partir d'una entitat multiplex no delimitada (un plural no especificat: "soldats"), una entitat multiplex delimitada ("els soldats", "aquells soldats")

a l'espanyol basant-se en els trets de delimitació i granularitat de Jackendoff (1991). En reproduïm l'esquema-resum a la Figura 2.

	Conceptos seleccionados	Tipo de Partitivo	Ejemplos
I. i	[-B]	Contenedores	botella, cesto, camió
	[-B]	Métricos	litro, kilo
I. ii	[-B] num: sing	Pronombres cuantificadores de masas	algo, poco
I. iii	[-B +I]	Grupos	grupo, hilera, banda
I. iv	[-B] tipo: ind num: sing	Porciones	rebanada, lámina
I. v	[-B] tipo: masa granular	Elementos	grano, copo
II. i	[+B +I]	Pronombres extractores de elementos	uno, alguno
	[+B +I]	Nombres partitivos extractores de elementos	membro, elemento
II. ii	[+B -I]	Nombres de límites	punta, superficie

Figura 2: Combinatòria de noms partitius amb noms comuns en l'espanyol

Tanmateix, la construcció partitiva no és l'única manera d'implementar l'operació conceptual; l'altra és l'adopció dels trets combinatoris dels noms comptables, e.g. "foc > un foc", "pensament" > "un pensament".

Postulem també que dues operacions conceptuals proposades per Talmy (2000) són en realitat variants contextuais de l'operació *delimitació*, i per tant les inclou. Una és la que Talmy (2000) anomena *discretizing*, i.e. la transformació d'una massa en elements discrets, e.g. "gotes de suor"; i l'altra *delimitacio de massa* (*bounding* o *portion excerpting*), e.g. "un tros de pa".

En relació a això postulem que l'àrea delimitada de la massa ("una gota d'aigua", "un gra d'arròs"), el multiplex ("una cabeça d'all") o l'aglomerat ("una peça de coberteria") pot ser molt petita i especialment pot afectar a entitats granulars, pre-separades (arròs, coberteria); i per raó d'aquesta mida i consegüent manipulabilitat és postulable que en l'operació hi intervingui un segon EDI, el de la manipulació de petits objectes.¹⁹

Cal fer notar que aquest fenomen d'extracció d'unitats,²⁰ quan s'aplica a entitats delimitades, no es produeix en català per mitjans lèxics sinó sintagmàtics: "una de les persones", "una peça de la coberteria de plata", "un membre del Parlament".²¹

¹⁹ També hem postulat que aquest EDI intervé en l'emergència de la categoria MULTIPLEX, cf. 4.1 *supra*.

²⁰ Descrita per Talmy (2000) com a *extracció d'unitat* i per Jackendoff (1991) com a funció ELT.

²¹ Aquesta operació es podria tractar com una operació de perfilat (cf. 5 *infra*) en què no es destaca tot el contingut sinó (en MULTIPLEX o AGLOMERATS ja delimitats) només un o ben pocs dels seus elements.

També cal tenir en compte que l'existència de conceptes múltiples delimitats léxicament prototípics, i per tant no generats mitjançant la construcció [N de N], com "parlament" o "comité" fa que, com hem explicat en el cas de la massificació, l'operació s'implementi mitjançant selecció lèxica, e.g. "diputats > parlament".

Un problema interessant i un repte per al model és que hi ha casos en què no és evident postular quin deu ser l'EDI prototípic per a un determinat concepte, i quin el derivat o obtingut per transformació; per exemple, a "pedra", quin és el prototip? la lectura MASSA ("una casa de pedra") o la d'objecte individual ("una pedra")? Pot ser fins i tot que difereixi segons l'experiència de parlants diferents.

[4] Fusió (Zoom)

Com hem explicat a 4.1 assumim l'existència d'aquesta operació conceptual (Lakoff 1987) però no compartim la seva assumpció de què crea una massa homogènia: postulem que la transformació semàntica genera un *multiplex* borrós (composat pels mateixos elements constitutius del MULTIPLEX d'origen) en què el parlant conserva consciència d'aquests elements constitutius. Aquest concepte generat el denominem AGLOMERAT. Assumim, a més, que els noms col·lectius no delimitats ("gent", "bestiar"; en anglès "timber", "furniture") s'ancoren prototípicament en aquesta categoria.²²

Aquesta operació conceptual s'implementa en la llengua mitjançant tres mecanismes: la selecció lèxica ("persones" > "gent", "animals" > "bestiar", "cotxes" > "tràfic"), la productivitat morfològica ("paperassa", "paperam", "fullam", "fillada", "estelada")²³ i el que podríem denominar *despluralització*, i.e. la recategorització de plurals en singulars incomptables amb efectes expressius (Bosque 1999), e.g. "hay mucho gracioso por aquí", "no havia vist mai tant de cotxe".

Pel que fa a la creació d'AGLOMERATS mitjançant sufixació productiva, cal fer notar dues coses. En primer lloc que Talmy (2000) diu que creu que aquesta operació (que denomina *melding*) és conceptual però no existeix en la llengua, i.e. no té implementació lingüística; les dades del català que aportem desmenteixen aquest postulat. En segon lloc, que la sufixació que crea aquests mots en català pren com a base el singular del nom, no el plural, per la qual cosa es problemàtic afirmar que aquesta operació gramatical és la implementació d'una operació conceptual que pren com a base el MULTIPLEX (i per tant un plural); caldria entendre que l'operació converteix directament COSA en AGLOMERAT; però això contradiria la caracterització de l'operació que fa Lakoff (1987).

²² I també *pluralia tantum* com "tripes", "escombraries" o "estalvis", que tot i donar-se en singular, o bé tenen el seu sentit prototípic en forma plural i com a conceptualització d'un AGLOMERAT, o bé el singular expressa un significat diferent (e.g. "estalvi").

²³ "Estelada" en el sentit de conjunt d'estrelles del cel. També hi ha lèxic derivat per sufixos no productius, com "fullaraca" o en espanyol "follaje".

Finalment, també cal fer notar que el model preveu que els AGLOMERATS no són pluralitzables, ja que cap categoria no delimitada no ho és. Tan sols admetrà plural en el sentit genèric, categorial: creació de subcategories —cf. 4.2.2 [7] *infra*.

[5] Perfilament en construcció partitiva

El perfilament en un domini o base (Langacker 1987) és una de les operacions de conceptualització fonamentals postulades en lingüística cognitiva. Un exemple clàssic és el del concepte lèxic "arc", que només és definible en relació a la seva *base*: "circumferència". Aquí apliquem aquesta idea a la creació de sentit lèxic a partir de construccions partitives com a forma canònica d'expressar conceptes delimitats derivats.

En les construccions partitives ("un ramat de xais", "una gerra de cervesa") el nom partitiu aporta la informació acotadora al concepte originalment no delimitat. Hipotetitzem que, en determinats noms partitius especialitzats, el seu ús reiterat permet una conceptualització de la noció (*construal*) en què hom perfila la aportació semàntica del nom partitiu; e.g. "un ramat" a "ves a tancar el ramat" o "una gerra" amb el significat d'una determinada porció i manera de servir la cervesa. Així, l'entitat que en principi es designaria mitjançant el sintagma sencer passa a ser denominada de manera més sintètica per l'element acotador, quedant així el contingut en un segon pla, fins el punt que no s'anomena.²⁴ En aquesta operació, doncs, en termes de Langacker, el límit o contenidor es constitueix com a PERFIL i el contingut com a BASE.

També es produeix l'operació complementària: el perfilament del contingut, deixant el contenidor com a BASE. Així es generen sentits lèxics com "una cervesa" o "un conyac", a partir de conceptes i expressions com "una gerra de cervesa" o "una copa de conyac". Vegem aquesta operació esquematitzada a la Figura 3.

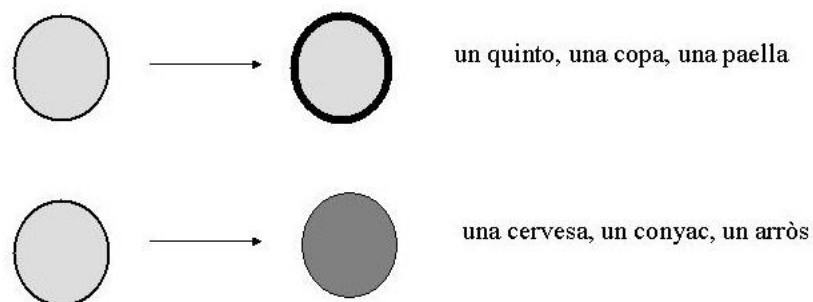

Figura 3: Operació de perfilament

En ambdós casos el concepte que es genera és delimitat, per la qual cosa és multiplexable –i per tant pluralitzable– i pot ser tractat com qualsevol altra entitat delimitada ("quintos" "dos cerveses" "una caixa de cerveses").

²⁴ Podriem dir que s'apocopa la construcció.

Postulem també que aquest mecanisme és el responsable d'aquells sentits en què s'utilitza el nom d'una massa per a denominar un objecte fet d'aquella massa; així, els noms d'"un suro", "una fusta", "un ferro"; es formarien per perfilament de construccions com "un tros de suro/fusta" o "una barra de ferro".

Des del punt de vista de la referència, la transformació no genera un concepte nou; la referència és la mateixa que en la construcció partitiva d'origen i per tant l'efecte semàntic es circumscriu al perfilament d'un dels elements del concepte –el *construal*, en termes de Langacker.

4.2.2. Metaoperacions

Les operacions descrites a 4.2.1 formen el nucli del model que es presenta. A continuació descrivim dues operacions de nivell general, que denominem metaoperacions, en tant que s'apliquen, bé com a origen, bé com a destí, a qualsevol dels conceptes del nucli del model. En el primer cas, [6] pren com a origen qualsevol concepte d'entitat abstracta i té com a destí entitats concretes; i en el segon [7] pot prendre com a origen qualsevol entitat concreta i en genera la referència a la categoria, i.e. la referència genèrica.

[6] D'abstracte a concret

La distinció entre noms abstractes i noms concrets en la gramàtica descriptiva és "esmunyedissa" per a Bosque (1999: 45 ss.) ja que, en la seva terminologia, la gramàtica no sembla ser sensible a la naturalesa material o immaterial de les entitats, i observa que els noms que designen entitats abstractes es comporten amb els mateixos paràmetres que els que designen entitats concretes, i.e. com a comptables o in comptables.

Des del punt de vista de la lingüística cognitiva hem de considerar aquest comportament com a obvi (cf. 3.3 *supra*): mitjançant les metàfores ontològiques, que dimanen de la metàfora de nivell genèric ABSTRACTE ÉS CONCRET, les entitats abstractes es conceptualitzen en termes d'entitats concretes i en conseqüència el parlant els hi aplica el comportament gramatical corresponent. Aquí entenem doncs que la transformació projecta els conceptes abstractes en EDIs dels tipus bàsics descrits per a entitats concretes. A partir d'aquesta atribució i per virtut d'ella, reben les configuracions gramaticals i poden patir les transformacions pròpies d'aquests conceptes.

Típicament la projecció seria envers MASSA (Raden i Dirven 2007:78 ss.) ja que la majoria de conceptes abstractes es construeixen com a no delimitats (i.e. indiferenciats o constants), però la projecció directa cap a esquemes delimitats és totalment possible: per a construir conceptes individuats o episòdics –acotacions de la *massa abstracta* de Langacker (1978: 189 ss). Així, en català, es projecten en EDIs de tipus MASSA conceptes temporals, com "el temps" o mentals com "el

pensament" i es projecten com a COSA conceptes directament relacionats –de fet, acotacions dels anteriors– com "segle" o "idea". I notem també que un mateix concepte abstracte, com p.e. "amor" pot rebre, en funció del context, tant interpretacions MASSA ("molt d'amor") com COSA ("un amor a cada port"; "un amor irracional", "un pensament").

A banda d'aquests dos EDIs bàsics, notem que també es poden projectar conceptes abstractes cap a MULTIPLEX, e.g. en el camp mental: "cabòries".

L'efecte gramatical d'aquestes projeccions és que aquest lèxic abstracte es comportarà, un cop projectat cap als corresponents EDIs, com a incomptable, com a comptable, o com a *pluralia tantum*, respectivament. I també que, un cop adquirit el tipus d'EDI corresponent, pot patir les transformacions que li són pròpies (cf. 4.2.1 *supra*), com la multiplexació per a individuals (e.g. "segles", "idees", "pensaments", "amors") o la delimitació per a masses (e.g. "una mica d'amor", "un raig d'esperança").

Finalment, cal fer notar que la projecció dels conceptes abstractes cap a tipus de conceptes concrets és dependent de llengua, cf. la diferència entre català i anglès entre "consells"/"un consell" i "advice"/"a piece of advice".

[7] Categorització i formació de classes o subcategories

Com es crea la categoria? Entenem la categoria com la concepció de totes les entitats possibles d'un tipus (per a coses; o de tota la quantitat possible, per a masses) en qualsevol lloc o temps possible. I proposem que es crea mitjançant un procés de *blending* a partir de dos dominis.²⁵ D'una part l'EDI CONTENIDOR, en el sentit proposat per Lakoff (1987) per a la matemàtica de conjunts. I d'altra un EDI fonamentalment perceptiu basat en l'experimentació recurrent d'instàncies iguals, similars o amb propietats similars, al qual hom aplica l'operació cognitiva bàsica de l'analogia o percepció/atribució de la similitud. La fusió d'aquestes dues entitats conceptuals crea un conjunt delimitat únic, de manera que no n'és concebible un altre amb les mateixes propietats.

Entenem que la naturalesa única del concepte categoria així creat fa que la seva multiplexació no sigui possible; en conseqüència la pluralització de la corresponent categoria lingüística dóna lloc necessàriament (perquè no és possible crear multiplicitats del tot) a l'expressió de subcategories –i.e. a subconjunts: conjunts inclosos dins el conjunt genèric. En el cas de les COSES, pel fet que tant una instància com el conjunt categoria són conceptes delimitats, es produeix ambigüitat entre la pluralitat d'instàncies i la de subcategories, per la qual cosa l'expressió de subcategories necessita d'algun tipus de subespecificació lingüística. En el cas de les masses, el resultat no és ambigu (perquè les masses, com a

²⁵ Per a Radden i Dirven (2007), la categoria es crea per metonímia és a dir, per atribució al tot de les propietats observades o atribuïdes a instàncies.

categories no delimitades, no són multiplexables) i per tant el plural expressa de manera més transparent de la noció de subcategories.²⁶

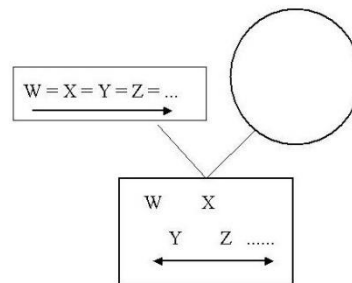

Figura 4: La categorització com a *blending*

5. EFECTES DE PROTOTIPICITAT I ENCADENAMENT DE TRANSFORMACIONS: MODULACIÓ SEMÀNTICA

En aquest apartat conflueixen les idees exposades fins aquí, especialment la d'anclatge prototípic dels noms i mostra com les operacions postulades no són mecanismes aïllats sinó que formen part d'un sistema que en defineix les possibilitats d'encadenar-les.

5.1. Efectes de prototipicitat

El fet de postular l'existència de transformacions implica acceptar que, de les dues formulacions o modes de referència d'un concepte, un n'és el bàsic (*prototípic*) i l'altra el derivat. Això implica al seu torn una predicció: s'han de donar efectes de prototipicitat en el sentit predit per Rosch (e.g. 1978) i desenvolupat per Lakoff (1987); en el nostre cas, manifestacions empíriques del fet que el sentit bàsic és el millor exemple del concepte.

Proposem aquí tres possibles efectes de prototipicitat o vies d'investigació empírica de la seva existència:

(a) Psicolingüístics. En experiments psicolingüístics s'ha d'evidenciar que el parlant percep que una forma/significat és la bàsica i l'altra la derivada

(b) Diacrònics. En l'evolució de la llengua, una forma/significat ha existit primer i l'altra ha aparegut posteriorment

²⁶ Un cas interessant que mereixeria més atenció és el de les grans masses úniques ("l'univers", "la terra", "el mar", "el cel"). Pel fet de ser úniques són entitats que s'assimilen a les categories i tenen el seu funcionament sintacticosemàntic. No funcionen exactament com les COSES ni com les MASSES; la seva quantificació indica instàncies ("dos mars") i en canvi la determinació definida singular ("el mar") no en denota una instància sinó la globalitat.

(c) Freqüència. La forma/significat bàsica s'empra més que la derivada, o més regularment (excepte possibles *illes d'ús* convencionalitzades en registres o contextos molt determinats).

En alguns casos, l'efecte de prototipicitat sembla evident:

Multiplexació (operació [2]). En gran part del lèxic, el plural (MULTIPLEX) es forma per derivació morfològica a partir del singular (COSA). Per tant la forma individual és la bàsica.

Individuació per construcció partitiva [3]. La construcció partitiva afegeix complexitat gramatical a la formulació (no delimitada) d'origen; per tant és la derivada.

Perfilament [5]. El perfilament d'un aspecte semàntic d'un concepte lèxic només és possible a partir del concepte complet. Per tant necessàriament el concepte perfilat és el derivat.

D'abstracte a concret [6]. D'acord amb els principis fonamentals del llenguatge assumits per la lingüística cognitiva, aquesta operació es produeix sempre en aquesta direcció, ja que és la que permet la conceptualització i la comunicació lingüística.

Altres casos s'hauran de comprovar empíricament:

De COSA a MASSA (operació [1]). En molts casos no sembla haver-hi una formulació prototípica inqüestionable; per tant, tan es podria postular aquesta direcció de la transformació com la contrària –e.g. "pedra".

Fussió o zoom [4]. És un cas similar, també es podria postular com a bàsica l'operació contrària, en què el *zoom* mental s'acosta a l'objectiu i en percep cada cop més la granularitat.

Finalment, hi ha casos en què la direcció de l'operació sembla clara en un sentit general però hi poden haver excepcions importants:

D'instància a genèric (operació [7]). Sembla clar, d'acord amb Rosch (1977, cf. Evans i Green 2006: 262), que la categorització emergeix dels estímuls perceptuals. El contrari no sembla concebible en la vida quotidiana, tot i que sí que ho pot ser en àmbits de raonament abstracte, com e.g. la filosofia o la lingüística.

5.2. Encadenament de transformacions

Si un mateix mot o concepte lèxic es dóna en diversos dels modes de referència predits i aquests són agrupables en parells corresponents a les transformacions postulades, sembla raonable postular al seu torn l'existència d'un encadenament de transformacions, en què sempre un determinat element serà el derivat en un dels parells i el bàsic en el següent. L'element en el qual s'inicia la cadena de transformacions s'entén com el prototípic per al concepte, a partir del qual se'n modula progressivament el significat.

Aquest postulat fa la següent predicció: es donaran efectes de prototipicitat en les cadenes de transformacions de manera que els efectes s'aniran debilitant

amb cada transformació. Per tant, cada nova transformació possible és menys probable, i si es dona, ho fa amb menor intensitat en relació al prototip –en els termes empírics que s'estableixin, i.e. menor ús, aparició diacrònica més tardana, percepció de sentit menys bàsic pels parlants; cf. 5.1 *supra*. En altres paraules, potencialment es podrien donar transformacions molt llargues, però atès que cada cop són menys probables, en realitat se n'encadena un nombre limitat.

Així doncs, el model presenta la proposta de transformacions i encadenaments de transformacions possibles, però la realització efectiva de cada nou canvi dependrà tant de la convencionalització com de la progressiva minva de probabilitat d'existència de la transformació a mesura que s'allunya del prototip.

En la figura 6 veiem un diagrama del model i els encadenaments. La part central mostra les operacions a nivell d'entitat i les dues parts perifèriques les metaoperacions de reificació i generalització, que poden tenir com a destí i origen (respectivament) qualsevol entitat bàsica del model general. Les fletxes corresponen a la direcció de l'operació i els nombres que les retolen són els que ja hem usat a §4 per a enumerar-les.

A continuació mostrarem la capacitat de modulació lèxico-semàntica que el parlant duu a terme encadenant transformacions amb l'ajut d'uns exemples quotidians extrets del corpus CUCWeb.²⁷ Considerem els següents usos de «tomàquet» o del seu plural:

(1)

- a. "Vam menjar entre tots tres una sardina i un tomàquet florit."
- b. "400 gr de botifarra negra, 1/2 vas de tomàquet, 1 ceba,"
- c. "Els agricultors han regalat als ciutadans (...) melons, tomàquets i raïm"
- d. "Pa de pagès (...) i tomàquet ben madur, però que no ho sigui massa"
- e. "Un pot buit de tomàquet fregit"
- f. "S'hi abonen un parell de tomàquets pelats"
- g. "4 kg de tomàquet de branca; 200 g de confitura de roses"
- h. "El licopè (dóna el color vermell al tomàquet)"

²⁷ Excepte (1a) extret del corpus CTILC i (1g) extret del lloc web <http://www.clubdecuines.cat>

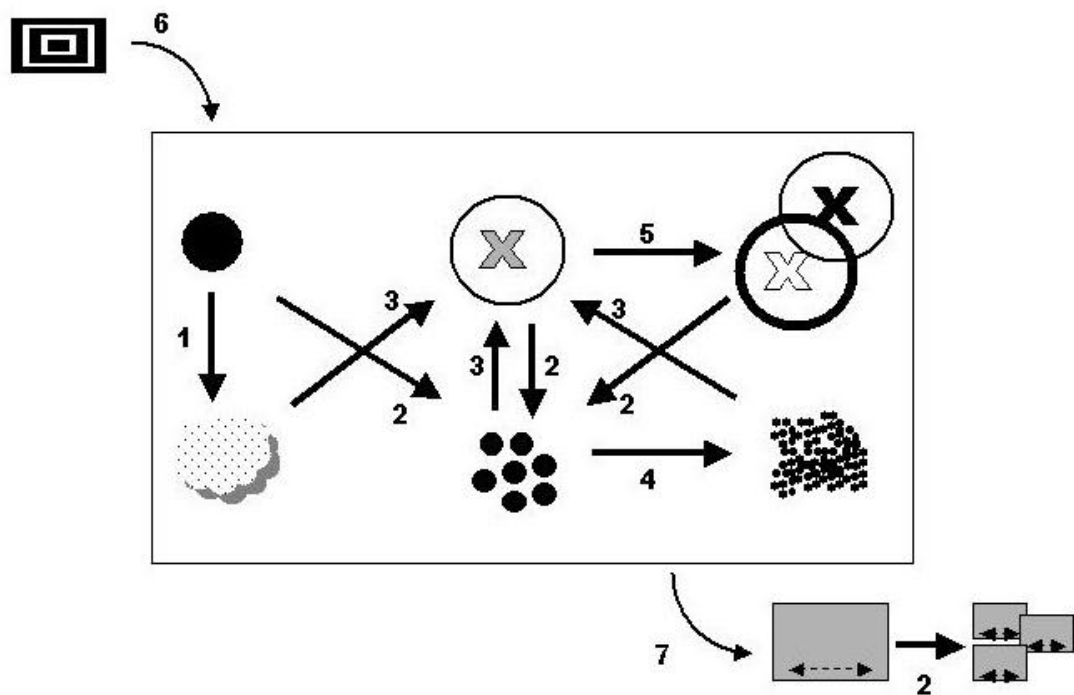

Figura 6: Model

(1a) correspon a l'ús que hem de considerar prototípic: un objecte: un tomàquet com a objecte individual. (1b) refereix a líquid o pasta feta de tomàquet triturat. (1c) a l'ús pluralitzat de l'individual, i.e. diversos tomàquets. (1d), agafat dels ingredients d'una recepta per fer pa amb tomàquet, refereix a tenir a disposició un nombre indeterminat de tomàquets individuals –no pas a pasta com a (1b) o a tenir-ne només un element, com a (1a)–; aquest ús el trobem més normalment en frases partitives com les d'(1g) i és referencialment equivalent al MULTIPLEX o plural.

(1e), (1f) i (1g) són construccions individuadores formades a partir d'un nom partitiu (contenedor, quantitat lexicalitzada i quantitat mesurada, respectivament) i dels conceptes exemplificats a (1b), (1c) i (1d), i.e. MASSA, MULTIPLEX, AGLOMERAT.

Finalment, (1h) refereix a la categoria, i.e. el concepte genèric.

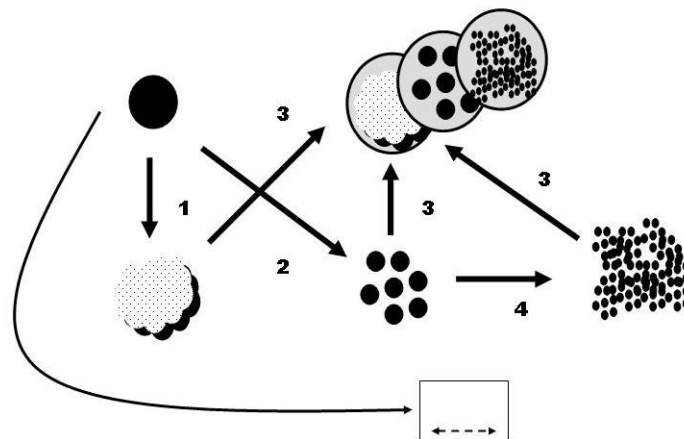

Figura 7: Generació dels modes de referència de "tomàquet"

Postulem que aquests modes de referència es formen mitjançant les transformacions del model tal com les esquematitzem a la figura 7. Així doncs, assumint que el concepte de tomàquet com a COSA (1a) és el prototípic (i.e. és el primer EDI que emergeix en la ment dels parlants a partir de la percepció i manipulació del fruit en qüestió), a partir d'aquest es genera el concepte derivat de l'exemple (1b) per l'operació [1] *massificació*.

L'operació [2], *multiplexació*, deriva el MÚLTIPLEX (exemple 1c) també a partir del prototip COSA. A partir del MULTIPLEX, l'operació de *fusió* [4] genera l'AGLOMERAT (exemple 1d), i.e. una consciència més massiva i indeferenciada d'una pluralitat d'individuals, marcada aquí gramaticalment per l'ús del singular per denominar-la.

A continuació, l'operació de *delimitació* [3] parteix dels conceptes no delimitats ja generats (MASSA, MULTIPLEX i AGLOMERAT) i els acota (el parlant els concep amb consciència de límit) utilitzant el mecanisme de la construcció partitiva.

Finalment, la referència genèrica es genera en aquest cas a partir de la percepció i ús reiterat del prototip individual (*categorització*, operació [7]).

Acabarem amb un segon exemple d'aplicació del model a partir d'usos de "cervesa". Considerem les següents frases extretes de CUCWeb:

- (2)
- a. "Teniem de tot, vi, (...), cervesa, pastissos"
 - b. "2 copes diàries, sigui de cervesa, vi o licors"
 - c. "La Raquel bevent una pinta en un pub de London"
 - d. "Mentrestant, es pot prendre un refresc o una cervesa"
 - e. "Moritz etiqueta les seves cerveses en català"
 - f. "Et pots prendre les teues pintes en pau i ballar una estona."
 - g. "Has rebut mai una caixa de cerveses amb el teu ordinador?"
 - h. "El meu criteri de que la cervesa i Porsche fan una bona combinació"
 - i. "És ara una elegant cerveseria amb més de 60 cerveses (provau la nova Paulaner de blat)"

En aquest cas (vegeu a partir d'ara la Figura 8) assumim que el concepte prototípic és el de líquid, MASSA, (2a), a partir del qual es generarà per l'operació [3] l'ús individuat mitjançant construcció partitiva, i.e. "dos copes de cervesa" (2b).

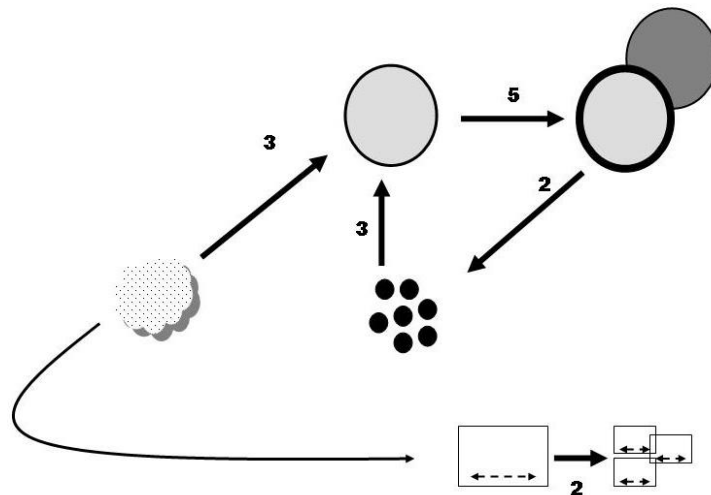

Figura 8: Generació dels modes de referència de "cervesa"

La convencionalització d'alguns d'aquests tipus de construccions, e.g. "una pinta/gerra/copa de cervesa", permet mitjançant l'operació de *perfilat* [5] denominar aquestes dosis de beguda com en els exemples (2c) i (2d), i.e. "una pinta" o "una cervesa"; en el primer cas es perfila el delimitador (en aquest cas un contenidor o una mesura) i en el segon el contingut (el líquid). Observem en els exemples (2e) i (2f) que aquests conceptes perfilats, en ser conceptes delimitats, es poden multiplexar (operació [2]). I encara més, aquests MULTIPLEX, pel fet de ser-ho, poden ser al seu torn delimitats aplicant-los novament l'operació [3] i generant per tant un nou concepte individuat, el de l'exemple (2g), "caixa de cerveses".

Finalment, a (2h) notem l'ús genèric, corresponent a l'expressió de la categoria (operació [7] a partir del prototip d'entitat perceptible); i a (2i) veiem com la multiplexació de la categoria (gramaticalment pluralització: operació [2]) dóna com a resultat el concepte, també genèric, de múltiples subcategories. Notem que no es pot entendre que aquest plural, "60 cerveses" es formi directament a partir del prototip MASSA (en el model els noms de massa no són pluralitzables amb sentit d'entitat) ni a partir de les dosis individuades de (2d) ja que (2i) no refereix a individus sinó a classes o tipus.

5.2.1. Postilla

El que postulem amb aquest model no és que el parlant realitzi online les transformacions cada cop que emet el mot corresponent a un mode de referència derivat; postulem que el parlant disposa, com a mecanisme lingüístic, de la

capacitat de fer-ho quan ho necessita –de la mateixa manera que disposa de la capacitat de generar el plural a partir del coneixement d'un mot nou en singular.

Assumim que aquesta capacitat és adquirida i s'implementa per aplicació de l'analogia, com en el model de reactivitat lèxica descrit per Vallès (2004). Però en els casos en què el mot ja ha estat utilitzat en el mode de referència corresponent de manera reiterada pel parlant, per causa de l'ús individual o, especialment, perquè aquest significat s'ha convencionalitzat, postulem que el signe ja està disponible en memòria, i s'hi accedeix sense fer cap transformació, tot i que la consciència de ser fruit de la modulació semàntica probablement estarà accessible en la majoria dels casos. Per exemple, el perfilat "pinta" relatiu a la cervesa estarà molt probablement convencionalitzat en molts parlants i no es generarà *online*. En canvi en un exemple com el de (3), probablement el fet d'esmentar porcions de pa com a "barretes", sigui fruit de generació *online*:

3. "Posa les barretes al forn i deixa-les durant deu minutets."²⁸

6. CONCLUSIONS I TREBALL FUTUR

En aquest treball he presentat un model teòric que pretén ser un model plausible del funcionament cognitiu dels parlants en un aspecte important de la generació o tria lèxica en la generació del discurs. El model incorpora, sintetitza i reformula detalls de fenòmens teoritzats de manera separada en el marc de la lingüística cognitiva, i els mostra com a un conjunt imbricat i encadenat de transformacions mentals. La idea bàsica és que les classes nominals tradicionals de la gramàtica descriptiva corresponen a Esquemes d'Imatge, que hi ha una categorització bàsica o prototípica en aquests termes per a cada entitat, que a partir d'aquests prototips determinades operacions cognitives en generen les categoritzacions derivades, i que tot plegat forma part d'un sistema capaç de donar compte dels diversos modes de referència dels noms d'entitats.

En tant que model teòric, precisa a partir d'aquí d'un esforç molt important de comprovació empírica, i això constitueix el nostre propòsit de treball futur. Amb caràcter previ, cal la comprovació de què aquests fets (els diferents modes de referència per a cada mot o concepte) són sistemàtics i pervasius en el llenguatge, cosa que caldrà comprovar mitjançant l'anàlisi de corpus. A partir d'aquí caldrà comprovar que, en cada cas, un concepte és el prototípic (percebut com a més bàsic pels parlants, més habitual, diacrònicament preferent) i l'altre el derivat. Un producte derivat d'aquesta recerca en serà el marcatge d'un mode de referència del mot o concepte com a prototípic en bases de coneixement lèxic. Prèviament, per fer possible la recerca empírica, cal establir amb exactitud els correlats gramaticals

²⁸ Extret de CUCWeb

i contextuais de cada mode de referència, p.e. de la referència genèrica o de la diferència entre noms comptables i incomptables, ja que sovint en aquest terreny trobem a les gramàtiques especificacions generals, però no estipulacions precises que en permetin la detecció en corpus o altres experiments.

BIBLIOGRAFIA

- ALCINA, J. i BLECUA, J.M. (1975), *Gramática española*, Barcelona, Ariel.
- BORER, H. (2004), *Structuring Sense*, Vol. I. Oxford/NYC, Oxford University Press.
- BOSQUE, I. (1999), "El nombre común", a *Gramática descriptiva de la lengua española*, BOSQUE, I. y DEMONTE, V. (eds.), Madrid, Espasa Calpe.
- BOSQUE, I., i DEMONTE, V. (eds. 1999), *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe.
- CARLSON, G.N. i PELLETIER, F.J. (eds.) (1995), *The Generic Book*, Chicago, The University of Chicago Press.
- CIENKI, A. (2007), "Frames, Idealized Cognitive Models and Domains", a GEERAERTS D., *Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, p. 170. Cary, NC USA, Oxford University Press.
- CLIMENT, S. (1998), *Individuación e información parte-todo. Representación para el procesamiento computacional del lenguaje*, Tesis doctoral, Universitat de Barcelona. Disponible a: <<http://elies.rediris.es/elies8/>>
- _____ (2001), "Individuation by Partitive Constructions in Spanish", a *The Language of Word Meaning*, BUSA, F. ET AL. (eds.), Cambridge University Press.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, CTILC (*Corpus Textual Informatitzat De La Llengua Catalana*) [en línia] [Darrera consulta: 13.09.2011]. Disponible a: <ctilc.iec.cat>
- UNIVERSITAT POMPEU FABRA i CÁTEDRA TELEFÓNICA DE PRODUCCIÓN MULTIMEDIA, CUCWeb (*Corpus d'ús del català a la web*). [en línia] [Darrera consulta: 26.08.2011]. Disponible a: <ramsesii.upf.es/cucweb>
- CROFT, W. i CRUSE, D.A. (2004), *Cognitive Linguistics*, Cambridge University Press.
- EVANS, V. i GREEN M. (2006), *Cognitive Linguistics. An Introduction*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- FAUCONNIER G. (1994), *Mental Spaces*, Cambridge, Cambridge University Press.
- FILLMORE C. (1982), "Frame Semantics", a *Linguistics in the Morning Calm 111-137*; The Linguistic Society of Korea (ed.), Seoul, Hanshin Pub. Co.
- JOHNSON, M. (1987), *The Body in the Mind*, Chicago, University of Chicago Press.
- GIBBS R.W. i COLSTON H.L. (1995), "The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations", *Cognitive Linguistics* 6(4): 347-378
- JACKENDOFF R. (1991), "Parts and Boundaries", a *Lexical and Conceptual Semantics*, LEVIN I PINKER (EDS.), Amsterdam, Elsevier Science Publishers.
- KRIFKA M., PELLETIER, F., CARLSON, G., TER MEULEN, A., LINK, G. i CHIERCHIA, G. (1995), "Genericity: An Introduction", a *The Generic Book*, CARLSON G. i PELLETIER F. (EDS.), Chicago, The University of Chicago Press.
- KÖVECSES, Z. (2002), *Metaphor: A Practical Introduction*, New York, Oxford University Press.

- LAKOFF, G. (1987), *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*, Chicago, University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. i JOHNSON, M. (1980), *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press.
- LANGACKER, R.W. (1987), *Foundations of cognitive grammar: Theoretical Prerequisites, Vol I*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- MIDDLETON, E.L., WISNIEWSKI, E.J., TRINDEL, K.A. i IMAI, M. (2004), "Separating the chaff from the oats: Evidence for a conceptual distinction between count noun and mass noun aggregates", *Journal of Memory and Language* 50:371-394.
- PUSTEJOVSKY J. (1995), *The Generative Lexicon*, Cambridge, The MIT Press.
- RADDEN G. i DIRVEN, R (2007), *Cognitive English Grammar*, Amsterdam, John Benjamins
- ROSCH, E. (1977), "Human categorization" a *Studies in Cross-linguistic Psychology*, WARREN, N. (ed.), London, Academic Press, pp. 1-49
- ROSCH, E. (1978), "Principles of categorization" a *Cognition and categorization*, ROSCH, E. i LLOYD, B.B: (EDS.), Hillsdale, NJ, Erlbaum
- SOLÀ J., LLORET, M.R., MASCARÓ, J. i PÉREZ SALDANYA, M. (eds.) (2002), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries.
- TALMY L. (2000), *Toward a Cognitive Semantics, Vol. I*. Cambridge, The MIT Press.
- VALLÈS T. (2004), *La creativitat lèxica en un model basat en l'ús*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat

